

Magdalena Paszkiewicz*
Janusz Adam Biedrzycki**

ODMIENNY PUNKT WIDZENIA PROJEKT *VIDOMI* ORAZ JEGO KONTYNUACJA STOWARZYSZENIE TEATRALNE CHOREA

Projekt *Vidomi* to projekt artystyczno-edukacyjny, który aktywizuje osoby niewidome i słabowidzące poprzez udział w działaniach artystycznych w obszarze teatru i tańca oraz tworzenie spektaklu.

Początek

Inspiracją do rozpoczęcia pracy taneczno-teatralnej z osobami niewidomymi i słabowidzącymi była rozmowa Hanny Jastrzębskiej-Gzelli¹ z Januszem Adamem Biedrzyckim na kursie „Szkoła Pedagogów w Teatrze” w Instytucie Teatralnym

* Dr Magdalena Paszkiewicz, tancerka, choreograf, reżyser teatru tańca, wykładowca matematyki w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Skierniewicach, wykwalifikowany instruktor tańca, doktor nauk ekonomicznych.

** Janusz Adam Biedrzycki – aktor, tancerz, choreograf, instruktor teatralny, absolwent Wydziału Humanistycznego na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, absolwent Zarządzania kulturą Instytutu Teorii literatury, Teatru i Sztuk Audiowizualnych Uniwersytetu Łódzkiego.

¹ Hanna Jastrzębska-Gzella – edukator i pedagog dramy, nauczyciel muzyki i muzykoterapeuta w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Słabo Widzących im. mjr. Hieronima Baranowskiego nr 6 w Łodzi, doradca metodyczny do spraw kształcenia specjalnego w Łódzkim Centrum Doskonalenia Nauczycieli i Kształcenia Praktycznego, instruktor teatralny, prezes Koła Terenowego Polskiego Ośrodka Międzynarodowego Stowarzyszenia Teatrów dla Dzieci i Młodzieży – Asistej, wykładowca w Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi.

im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie. Podczas rozmowy pojawiło się wiele pytań odnośnie do metod pracy i edukacji artystycznej ludzi z dysfunkcją wzroku:

- W jaki sposób uczyć tańca i ruchu osoby niewidome?
- Jak postrzegają przestrzeń, siebie w przestrzeni, swój ruch, swoje ciało osoby niewidome i słabowidzące?
- Jakie metody nauki technik tanecznych przyjąć, jeśli większość z nich opartych jest na pokazywaniu, kopiowaniu i skupiają się na zmyśle wzroku?
- Jak pokazać ruch, poruszenie, sekwencję choreograficzną osobie niewidomej?

Propozycja Hanny Jastrzębskiej-Gzelli była dla mnie dość zaskakująca, nie miałem żadnego doświadczenia w pracy z ludźmi z dysfunkcją wzroku, dotychczas pracowałem z ludźmi w ośrodkach socjoterapii, domach środowiskowych, młodzieżą narażoną na wykluczenie społeczne, studentami szkół aktorskich. Moje teatralne korzenie to Teatr Prawd Dziwnych w Łęcznej – jeden z pierwszych w Polsce teatrów integracyjnych. Jednak po nieprzespanej nocy i głowie pełnej ciekawości jako człowiek zajmujący się ruchem, tańcem zdecydowałem się przeprowadzić wstępne warsztaty dla osób niewidomych i słabo widzących. Ciekawiło mnie wiele różnych aspektów związanych z ciałem, przestrzenią i ogólnym funkcjonowaniem człowieka pozbawionego zmysłu wzroku, a nie ukrywam, iż moje postrzeganie osób niewidomych było dosyć stereotypowe. Pomimo wielu niewiadomych i braku doświadczenia z zakresu tyflopedagogiki, zdecydowałem się na spotkanie i wstępny warsztat, było to dla mnie ogromne wyzwanie².

Projekt *Vidomi* został rozpoczęty w styczniu 2014 roku. Pierwsze spotkanie odbyło się w Ośrodku dla Niewidomych i Słabo Widzących im. mjr. Hieronima Barańskiego w Łodzi, gdzie zaprezentowane zostały wybrane fragmenty z poprzednich społeczno-artystycznych projektów Teatru Chorea oraz krótki warsztat ruchowo-teatralny. Pierwsze spotkanie wywołało (ku naszemu zaskoczeniu) duży niepokój wśród uczestników. Jak się później okazało, warstwa dźwiękowa prezentacji, na którą składały się różne utwory z projektów Teatru Chorea, powodowała dyskomfort psychiczny uczniów, którzy z dużym pesymizmem przeszli do działań praktycznych. Była to pierwsza z wielu lekcji dla nas jako prowadzących. W warsztatach zastosowaliśmy kilka ćwiczeń ze standardowych metod naszego treningu w Teatrze Chorea, takich jak: ćwiczenia na świadomość ciała, ćwiczenia rytmiczne, ćwiczenia partnerskie – większość ujęta w formie zabaw. Jak pisze Małgorzata Jabłońska

² Janusz Adam Biedrzycki, tekst niepublikowany, udostępniony za zgodą autora.

Ze względu na uważność, jaką trenujący aktor obejmuje swoje ciało i procesy wewnętrzne, a potem także działających partnerów, oprócz utrzymywania ogólnie pojętej dobrej kondycji, przyswojony trening aktorski może stanowić element samorozwoju³.

Efekty tej pracy były zauważalne już po kilku wspólnych treningach. Naturalnym procesem była selekcja, tzn. część osób zrezygnowała, widząc, czując, że taka forma zajęć czy uczestnictwa w teatrze jest im obca lub zbyt trudna. Podczas kilku następnych spotkań wyłoniła się grupa osób chętnych do dalszej eksploracji własnych możliwości w działaniach ruchowo-teatralnych, która zdecydowała się kontynuować współpracę.

Równocześnie do współpracy zaprosiłem Magdę Paszkiewicz oraz kilkoro młodych tancerzy z województwa łódzkiego (Ewa Otomańska, Aleksandra Ziomek, Damian Kukiałka, Jan Tarasiewicz), którzy współpracowali z Teatrem Chorea między innymi przy projektach *Oratorium Dance Project 2010/2011* i *Brzydal*)⁴.

W ten sposób powstała grupa składająca się z 11 osób – niewidomych, słabowidzących i widzących, która w ciągu kolejnych miesięcy pracy warsztatowej, tworzyła razem z nami, instruktorami, spektakl *Vidomi*. Przez 10 miesięcy spotykaliśmy się regularnie, raz w tygodniu na trzy do pięciu godzin laboratoryjnej pracy. Podczas spotkań, wymieniając się doświadczeniami, odkryliśmy techniki tańca, które pomogły nam wypracować własny język w pracy warsztatowej. Wspólnie wytworzyliśmy pewien model treningu i metody pracy, które bazowały na elementach technik pracy Teatru Chorea, połączonych z elementami tańca współczesnego, *contact improvisation* i tanga milonga. Spotkanie grupy ludzi współdziałających ze sobą na partnerskich warunkach zaowocowało niesamowitymi odkryciami.

Kilka dygresji o kondycji osób niewidomych i słabowidzących

Nasze podejście (Paszkiewicz, Biedrzycki) w zakresie praktyk i technik teatralno-tanecznych miało charakter kompleksowy. Prócz uczenia technik taneczno-teatralnych zależało nam na tym, by uczestnicy projektu poznali zasady

³ Małgorzata Jabłońska, *O specyfice Treningu Aktorskiego*, [w:] Tomasz Rodowicz i in., *Trening fizyczny aktora. Od działań indywidualnych do zespołu*, Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. Leona Schillera w Łodzi, Łódź 2015, s. 17.

⁴ Janusz Adam Biedrzycki – fragment tekstu niepublikowanego, udostępnionego za zgodą autora.

pracy w grupie, by stworzyli zespół, a także by dzięki temu doświadczeniu uczyli się panowania nad własnym życiem oraz przełamywali stereotypy, z jakimi spotykają się osoby niewidome i słabowidzące. Jak pisze Stanisław Badeński:

Praca teatralna doskonale wspomaga niewidomego w działaniach, które są skuteczną rewalidacją. [...] Każdy spektakl teatralny jest pracą zbiorową, w której poszczególne elementy wypracowane w trakcie prób powinny być precyzyjnie realizowane na scenie. Ta praca uczy aktywności, gotowości działania, otwarcia na partnera, staranności wykonania, w końcu obowiązkowości, a nawet zwykłej punktualności. Te uniwersalne, nie tylko w teatrze, zasady są niewidomemu szczególnie potrzebne⁵.

Podczas pierwszych spotkań i rozmów odkryliśmy, że rodzice i nauczyciele bywają nadopiekuńczy w stosunku do młodzieży z dysfunkcją wzroku. Powoduje to nakładanie pewnego klosza mentalnego, który znacznie ogranicza rozwój fizyczny i emocjonalny tych młodych ludzi. Z jednej strony zderzają się oni z nastawieniem społecznym, którego wynikiem jest wykluczenie osób z dysfunkcją wzroku (tezy o nieprzydatności społecznej, braku samodzielności, niewystarczalności). Z drugiej strony spotykają się z przewrażliwieniem rodziców, opiekunów i nauczycieli, które powoduje podwójną marginalizację.

Przekonałem się też, że moje początkowe wyobrażenie pracy ruchowej z niewidomymi było wyidealizowane. Stereotyp jakiemu uległem, a (który, zakorzeniony jest w społecznym postrzeganiu niewidomych) opierał się na obrazie osoby niewidomej, która powinna mieć znacznie lepiej wykształcone pozostałe zmysły⁶.

W naszej pracy okazało się jednak, że nie każdy niewidomy ma świetnie wyczulony słuch, węch czy dotyk. Wykształcenie, a raczej przeniesienie natężenia percepcji ze zmysłu wzroku na inne zmysły, wymaga od osoby z dysfunkcją widzenia ogromnej pracy, wysiłku i determinacji. Z tego powodu położyliśmy bardzo silny nacisk na ruchowo-muzyczną pracę w naszych spotkaniach. Nad muzykalnością i rytmicznością uczestników projektu

⁵ Stanisław Badeński, *Znaczenie teatru dla rehabilitacji dzieci z uszkodzonym wzrokiem*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, red. S. Jakubowski, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001, s. 322.

⁶ Zob. przyp. 4.

pracowała Joanna Filarska⁷ wraz z muzykiem i kompozytorem muzyki do spektaklu *Vidomi* Jakubem Pałysem.

Ponadto w czasie pracy pojawił się kolejny czynnik, który wpłynął na charakter naszych spotkań. Okazała się nim izolacja osób niewidomych i słabowidzących od reszty społeczeństwa. Młodzież, która brała udział w projekcie, na co dzień mieszka i funkcjonuje w specjalnym ośrodku oraz w szkole. Obydwie te placówki nie mają charakteru integracyjnego i znajdują się na obrzeżu miasta. Początkowo nie mogliśmy uzyskać zgody od rodziców i opiekunów na próby poza ośrodkiem. Dlatego przez pierwsze dwa miesiące odbywały się one na terenie szkoły. Takie przebywanie w enklawie szkoły dla osób niewidomych i słabowidzących – „gotowanie się we własnym sosie”, mówiąc kolokwialnie, bardzo ogranicza tych młodych ludzi na wielu poziomach. Począwszy od zaniżania poczucia własnej wartości, zmniejszenia poczucia przynależności do społeczeństwa, po problemy z pełnoprawnym funkcjonowaniem poza murami ośrodka.

Z kolei po wysłuchaniu wywiadów, jakie przeprowadziliśmy z osobami z dysfunkcją wzroku, byliśmy zaskoczeni ogromem nieprzyjemnych sytuacji, jakich doświadczyli ci młodzi ludzie w swoim życiu. Mówienie w trzeciej osobie o stojącym obok niewidomym człowieku, traktowanie go jak dziecko, litowanie się, popychanie, przemieszczanie siłą czy umyślne wprowadzanie w błąd, to tylko niektóre historie przytaczane przez uczestników projektu. Tak opisuje swoje przemyślenia jedna z uczestniczek projektu, Anna Piekarniak:

Człowiek posiada pięć zmysłów, a każdy odpowiada za inne odczucia. Niesamowite, w jak piękny sposób stworzyła nas natura – prawda? A co, jeśli owego widzenia człowiek jest pozbawiony? Jestem osobą niewidomą od urodzenia. Wywołuję tym różne postawy, od zdziwienia po litość, lub czasami słyszę hasła: „Nie udawaj! Ona sobie nie poradzi!”.

⁷ Joanna Filarska – koordynacja projektu, współrealizacja muzyczna spektaklu *Vidomi*, współprowadzenie warsztatów muzycznych, animatorka kultury, wychowawca. Pracowała jako wychowawca w świetlicy środowiskowej Pracowni Alternatywnego Wychowania w Łodzi, w świetlicy dla dzieci w wieku przedszkolnym „Kraina Pełna Skarbów” w Łodzi, oraz jako wychowawca i animatorka w Uniwersytecie Powszechnym im. Jana Józefa Lipskiego w Teremiskach. Koordynuje projekty edukacyjne w Fabryce Sztuki. Śpiewa w Wielkim Chórze Młodej Chorei w koncertach: *Pieśni świata*, *Lulabajki*, *Pieśni antyczne*, *Engi vengi*, spektaklu *Bachantki*. Stypendystka Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2015 roku.

I jedno i drugie jest dla mnie niezręczne. Jak mam się zachować jeżeli ktoś mówi o mnie w trzeciej osobie: „Jaka biedna dziewczynka?, Jak ona sobie radzi?”. To realne przykłady z mojego życia. Jak wytłumaczyć społeczeństwu, że jesteśmy normalnymi, takimi samymi ludźmi, tylko trochę inaczej radzącymi sobie z niektórymi problemami (co nie znaczy, że gorzej). Dlatego myślę, że najodpowiedniejszą reakcją na opisane wyżej sytuacje jest odpowiadać na pytania, opowiadać i tłumaczyć, choć jest to czasami męczące...⁸.

Proces

Jedną z najważniejszych części procesu twórczego przy projekcie *Vidomi* była praca nad znalezieniem sposobów obejścia ułomności słowa, ułomności opisu oraz pozbycia się nawyku [tłumaczenia] poprzez pokazywanie, który w pracy z osobami niewidomymi nie miał sensu

– tak opisuje pierwsze zmagania Magdalena Paszkiewicz, współchoreograf i współreżyser projektu. Podczas pracy sami odkryliśmy, jak ubogie potrafią być werbalne opisy wykonywanych ćwiczeń fizycznych. Jeżeli werbalizacje, polecenia wykonania jakiegoś ruchu były zbyt ogólne – powodowały niedomówienia, które z kolei pociągały za sobą wieloraką interpretację ruchową osoby wykonującej dane ćwiczenie. Na przykład dyrektywa: „podnieś rękę” stawała się zbyt ogólna i powodowała różne jej interpretacje; trzeba było dookreślić, na jaką wysokość i w jakim kierunku ręka ma wykonać ruch, w którą stronę mają być zwrócone dłonie, czy ręka ma być napięta itp. Jako instruktorzy musieliśmy zredukować nasze postrzeganie ruchu lub nawet zapomnieć o nim. To, co było dla nas oczywiste i co w jakimś charakterze wynikało z naszego wcześniejszego doświadczenia, nie sprawdzało się z osobami niewidomymi i słabowidzącymi.

Dużą pomocą stało się odwoływanie się do wyobraźni uczestnika oraz do skojarzeń, które ułatwiały mu wykonanie i zapamiętanie ruchu lub danej sekwencji choreograficznej.

Od samego początku ważnym czynnikiem była intensywna praca z ciałem. Podzieliliśmy ją na kilka etapów, zgodnie z podobnymi schematami, jakie wypracowaliśmy przy innych projektach Teatru Chorea. Przede wszystkim:

⁸ Fragment wypowiedzi z dokumentalnego filmu *Vidomi-proces*, realizacja Paweł Klepacz, opisującego przebieg projektu *Vidomi*. <https://www.youtube.com/watch?v=3yOVIyyx6do> (dostęp: 05.03.2015).

- 1) wspólne treningi, praca grupowa,
- 2) praca nad świadomością własnego ciała,
- 3) praca z partnerem.

Wspólne treningi polegały na rozgrzewkach fizycznych (często w formie zabawy).

Zabawa jest doskonałym wstępem do pracy dla dowolnej grupy wiekowej i na wszystkich poziomach zaawansowania. W każdym z nas zawsze będzie jakaś część dziecka, do której można się odwołać. Zabawa może zawierać elementy rozgrzewki, pobudzania koncentracji, rozpoznawania przestrzeni i partnerów [...] pozwalają uciec od oceniania siebie, od podziału na lepszych i gorszych, od cenzurowania: co mogę, a czego nie mogę...⁹.

Takie formy rozgrzewek miały przygotować ciało i umysł do dalszej pracy, a także rozwinąć poczucie bezpieczeństwa i zaufania w grupie. Wspólne działania stały się bazą do tworzenia grupowych choreografii, a także bycia razem w pracy nad spektaklem czy już w trakcie samego spektaklu. Dzięki działaniom grupowym jednostka stawiała się odpowiedzialna za grupę i odwrotnie – grupa prowadziła jednostkę; odpowiedzialność zespołowa nie tylko na scenie, ale także w przestrzeni społecznej. Kolejnym aspektem wspólnych treningów było wzmocnienie swojej kondycji fizycznej. Osoby niewidome i słabowidzące powinny kłaść duży nacisk na rozwijanie swojej sprawności fizycznej, bo wpływa to na poprawę choćby orientacji w przestrzeni.

Wśród dzieci i młodzieży niewidomej i słabo widzącej występuje nie tylko słaby rozwój fizyczny, ale związane z tym zaburzenia w stanie zdrowia. [...] Wychowanie fizyczne wywiera ogromny wpływ na proces rewalidacji fizycznej i psychicznej dzieci niewidomych i słabo widzących. Stosowanie różnorodnych form aktywności ruchowej umożliwia im nabycie nawyków ruchowych, niezbędnych w życiu codziennym, rozwija także nawyki higieniczno-zdrowotne, a przede wszystkim pożądane cechy osobowości¹⁰.

Świadomość ciała rozwijana była przy okazji aktywności fizycznej nastawionej na analizę ruchu – poprzez pracę nad świadomością ciała uczestnicy lepiej rozumieli relację pomiędzy sobą i swoim ciałem. Taka praca może uczynić ludzi zdolnymi do odkrycia znaczących powiązań z otoczeniem i wejścia

⁹ Tomasz Rodowicz i in., *Trening fizyczny aktora ...*, s. 211.

¹⁰ Anna Sikorska, *Orientacja przestrzenna i wychowanie fizyczne*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, red. S. Jakubowski i in., Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001, s. 272.

w relacje z innymi ludźmi. Stopień świadomości ciała uzależniony jest od doświadczenia własnych ruchów. Każdy człowiek musi być świadomy wykorzystywania swoich rąk, nóg, ust, ramion, stóp i całego ciała podczas ich używania. W czasie spotkań zauważyliśmy duże braki u niektórych osób, wraz z upływem czasu nastąpił znaczny rozwój świadomości, co ułatwiało pracę w innych aspektach naszych treningów. Praca ta nie tylko poprawiała codzienną motorykę, ale również stanowiła bazę do dalszego działania związanego z ruchem i tańcem oraz pracy z partnerem.

Praca z partnerem – praca z drugim człowiekiem podczas naszego procesu była jednym z ważniejszych aspektów wspólnych działań. Większość zadań scenicznych i warsztatowych była oparta na ćwiczeniach wzajemnościowych i partnerskich. Elementy tanga milonga i *contact improvisation*, których podstawą jest wycucie siebie nawzajem i znalezienie wspólnego środka ciężkości były doskonałym ćwiczeniem na współpracę ruchową osób niewidomych. Poprzez dotyk, kontakt fizyczny następował proces komunikacji z drugim człowiekiem, nie tylko pod względem choreograficznym, ale także pod względem emocjonalnym i psychicznym. Skóra ludzka jest najważniejszym narzędziem komunikacji sensorycznej. Bliski kontakt z drugim człowiekiem okazał się bardzo dobrym narzędziem do poznania nie tylko siebie, ale także drugiego człowieka. Jak pisał Jerzy Grotowski: „Aby odkryć moje ciało, dobrze jest odkryć twoje ciało. Ale nie mogę odkryć twojego ciała, jeżeli na swój sposób ciebie nie miłuję”¹¹.

Dzięki opisanym wyżej metodom pracy (zaprezentowane trzy najważniejsze) nastąpił nie tylko fizyczno-motoryczny rozwój uczestników projektu, ale również zauważyliśmy zmiany w ich sposobie bycia. Uczestnicy stali się otwarci, pewni siebie i – jak mówi Hanna Jastrzębska-Gzella – „stali się atrakcyjni dla siebie samych”¹². W grupie nawiązały się głębsze relacje, także w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym nr 6 zauważono zmiany w młodych ludziach, takie jak otwartość, aktywność, samodzielność. Opinie samych członków projektu można usłyszeć w krótkim filmie *Vidomi-proces*¹³.

¹¹ Jerzy Grotowski, *Teatr Laboratorium „13 Rzędów”*, [w:] Jerzy Grotowski o sztuce aktora, pierwodruk: „itd” 1966, nr 28 (10 VII), s. 101.

¹² Fragment wypowiedzi z dokumentalnego filmu, opisującego przebieg projektu *Vidomi. Vidomi-proces*. <https://www.youtube.com/watch?v=3yOVIyyx6do> (dostęp: 05.05.2016).

¹³ Teatr Chorea, *Vidomi-proces* portal: youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=3yOVIyyx6do> – link do filmu dokumentalnego opisującego proces pracy, projektu *Vidomi* (dostęp: 15.05.2016).

Final projektu *Vidomi*

Celem projektu *Vidomi* był (i nadal jest) profesjonalny spektakl pod tym samym tytułem. Premiera odbyła się 28 listopada 2014 r. w Art._Inkubatorze w Fabryce Sztuki w Łodzi.

Reżyseria: Janusz Adam Biedrzycki, Magdalena Paszkiewicz

Choreografia: Janusz Adam Biedrzycki, Magdalena Paszkiewicz

Opieka artystyczna: Tomasz Rodowicz

Muzyka: Kuba Pałys, Joanna Filarska, Jakub Krzewiński, Tomasz Rodowicz

Wizualizacje: Anna Świdorska-Kusyk, Paweł Klepacz

Reżyseria światła: Maciej Kobalczyk

Reżyseria dźwięku: Marcin Dobijański

Opieka pedagogiczna: Hanna Gzella-Jastrzebska

Współpraca: Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 6 im. mjr. Hieronima Baranowskiego

Zdjęcia/dokumentacja filmowa: Paweł Klepacz

Koordinacja projektu: Joanna Filarska, Janusz Adam Biedrzycki

Występują: Anna Piekarniak, Ewa Otomańska, Aleksandra Ziomek, Klaudia Ambroszczyk (w pierwszych spektaklach Monika Borowska, Kinga Rudzka) Przemysław Bitner, Grzegorz Nasalski, Damian Kukialka, Jan Tarasiewicz, Tomasz Amsolik, Wiktor Moszczyński, Tomasz Hołubowicz, Kamila Walentynowicz.

Pierwszy rok pracy (projekty *Art-Impulsy* oraz *Vidomi*) obejmował regularne spotkania warsztatowe i tworzenie spektaklu.

Spektakl składa się z kilku scen oscylujących wokół tematu „widzenia” i dotyka go na różnych poziomach. Począwszy od odwołania się do fizycznej wady aparatu wzroku, poprzez analizę sposobów odnajdywania się ludzi niewidomych w grupie oraz ich odbioru przez społeczeństwo, aż do mentalnych i symbolicznych aspektów postrzegania. Wykorzystaliśmy różne środki wyrazu: ekspresję ruchową, taniec, słowo, muzykę, prezentacje multimedialne i światło, które przeprowadzają widzów przez kolejne sceny, między innymi grupa ślepców podążających za dźwiękiem jak z obrazu Pietera Bruegla czy dramatu Maurice’a Maeterlincka; niewidoma oglądająca dłońmi ludzi dookoła i poznająca świat poprzez dotyk; poszukiwanie partnera i bliskości w klimacie tanga milonga w scenie wykorzystującej elementy tanga argentyńskiego; osobisty dialog dwójki niewidomych o tym, że przecież nie czują się bezradni, skonstrastowany z tłumem tych „normalnych”, tkwiących we własnej pułapce

mantrycznego ruchu i oddechu; formowanie jednostki przez tłum oraz jej odrzucenie (odwołanie do nazistowskiej Akcji T4 eksterminacji jednostek „niegodnych życia”); bliskość, w magicznej scenie „marionetek”, wbrew obawom, które towarzyszą nam wszystkim w kontakcie z innym, a szczególnie „odmiennym”, człowiekiem; odpadanie w ciemność oraz scena turlających się z góry ciał, jak powrót na ziemię, do siebie czy może konfrontacja z nami. Staraliśmy się stworzyć plastyczny obraz spójny z treścią, który przyniesie widzowi refleksje dotyczące własnych ograniczeń, stereotypów w myśleniu oraz lęku przed tym, czego nie zna lub nie rozumie.

O spektaklu Piotr Olkusz pisze:

To spektakl piękny wizualnie. Może najpiękniejszy z wszystkich, które gra się obecnie w Łodzi. Ze skromniutką scenografią ograniczoną do malowanej światłem sceny, z aktorami idącymi z cienia do światła. I za światłem. Grupa tancerzy w poszukiwaniu siebie nawzajem, wsłuchująca się we wzajemne oddechy i w szelest kroków z prostotą opowiada o – bardzo niemetaforycznym – poszukiwaniu drugiego. [...] To, że osoby słabo widzące inaczej od pozostałych radzą sobie z bodźcami płynącymi z otoczenia, wiemy. Ale w *Vidomych* stajemy się współuczestnikami tego odkrywania świata. Spowolnione gesty dłoni poszukującej partnera sprawiają, że koncentracja aktorów udziela się widzom, zaś szczególnie rodzaj napięcia zespołu, gdy szybkim krokiem (i bezpiecznie) musi przejść obok nieruchomej tancerki, staje się doświadczeniem publiczności. Tak, często mówimy, że teatr jest sztuką żywą, że nie jest zakodowany, że dokonuje się zawsze na nowo: w *Vidomych* ta jego cecha staje się wyjątkowo ważna¹⁴.

„Przełamywanie lęku przed »innością«”, będące częścią treści spektaklu, stało się formą i zyskało ciało. Opisane zmiany w uczestnikach projektu, ich rozwój osobisty i społeczny są „skutkiem ubocznym” pracy artystycznej. Naszym głównym założeniem było tworzenie spektaklu, a nie arteterapia. Zależało nam na jakości scenicznej, jakości wykonawczej oraz estetycznej spektaklu. Wynika to z naszego doświadczenia – twórców teatru, niebędących terapeutami. Zatem z fascynacją obserwowaliśmy – i nadal obserwujemy – rozwój uczestników. To, jak coraz odważniej realizują zadania sceniczne, nabierając „kondycji aktora”, a przy okazji przełamują bariery strachu, lęku przed oceną innych i przekonują się o własnych możliwościach. Uświadamiamy też sobie, że sami podlegamy terapii, przełamując swoje początkowe schematy widzenia i oderwane od rzeczywistości przeświadczenia o sposobach pracy z osobami niewidomymi.

¹⁴ Piotr Olkusz, *Spojrzenie Vidomych*, portal: teatralny.pl dział: recenzje <http://teatralny.pl/recenzje/spojrzzenie-vidomych,972.html> (dostęp: 15.05.2016).

Doświadczenie to pozwoliło nam wypracować pewne pomysły na efektywne zajęcia dla osób z dysfunkcją wzroku.

Tak opisuje projekt jedna z jego uczestniczek – Ewa Otomańska, tancerka związana z Teatrem Chorea:

Najciekawsze dla mnie w projekcie było przełamanie granicy, która pozornie wydawała się nie do pokonania. „Nauczenie” osób niewidomych poruszania się na scenie – tańca, wydawało się z góry skazane na nieudany eksperyment lub, co gorsza, wystawienie ich próby pokonania niepełnosprawności na śmieszność. Zawsze istnieje pułapka traktowania naszej pracy jako formy teatroterapii. Co często wiąże się ze stygmatyzacją spektaklu i traktowaniem jego aktorów w ulgowy i nie do końca poważny sposób. Niestety, z góry teatr amatorski czy tworzony z osobami niepełnosprawnymi jest społecznie uznawany za gorszy, co rodzi kolejne wyzwanie dla młodych twórców. Czuję się dumna, że mogę brać udział w projekcie, który nie próbuje zakrywać niepełnosprawności swoich aktorów, lecz pomaga wykształcić jego uczestnikom świadomość własnych umiejętności i zaszczerpieć chęć ich rozwoju. Gdzie poprzeczka jest postawiona wysoko dla wszystkich jego uczestników¹⁵.

Vidomi-kontynuacje

Kontynuacją pracy rozpoczętej w roku 2014 był projekt *Vidomi-kontynuacje*. Stałe cykliczne spotkania służyły dalszemu rozwojowi uczestników projektu: osób niewidomych, słabowidzących, młodych tancerzy, a także instruktorów. Postanowiliśmy stawiać sobie większe wymagania, które bardziej otworzyłyby nasze ciała i umysły. Celem projektu było pokazanie uczestnikom – poprzez praktykę – jak wygląda praca lidera.

Pierwszym etapem projektu był dziesięciodniowy warsztat wyjazdowy, który odbywał się w Powszechnym Uniwersytecie im. Jana Józefa Lipskiego w Teremiskach. Wyjazd służył rozwojowi warsztatu tanecznego i muzycznego, a także pracy nad spektaklem. W ramach warsztatów odbywały się codzienne treningi, ćwiczenia kondycyjne, sprawnościowe, partnerskie, ponadto praca nad choreografią spektaklu oraz zajęcia muzyczne. Dodatkowymi elementami była praca indywidualna i zajęcia prowadzone przez samych uczestników. Prócz treningu artystyczno-warsztatowego młodzież brała także udział

¹⁵ Ewa Otomańska – fragment niepublikowanego tekstu, udostępniony za zgodą Autorki.

w czynnościach związanych z organizacją domu i funkcjonowaniem w grupie. Stałym elementem dnia było gotowanie i sprząatanie.

Joanna Filarska, koordynator projektu i instruktor muzyczny, tak wspomina warsztaty¹⁶:

Każdy z uczestników miał za zadanie przeprowadzić rozgrzewkę, tak jakby poprowadził ją dla osób niewidomych. Potem wspólnie omawialiśmy ćwiczenia i dawaliśmy sobie informacje zwrotne. Było to przygotowanie do współprowadzenia warsztatów dla młodzieży w ośrodkach dla niewidomych i słabo widzących w całej Polsce. Kolejnym etapem pracy były wizyty w wybranych ośrodkach¹⁷ w Polsce połączone z pokazami spektakli. Młodzież kontynuująca udział w warsztatach przeszła do kolejnego etapu pracy – robiliśmy ćwiczenia akrobatyczne, warsztaty z tanga argentyńskiego, pierwszy raz występowali też w roli współprowadzących warsztaty. Młodzież z Ośrodków, w których gościliśmy, która pierwszy raz brała udział w warsztatach, mogła spróbować pracy z ciałem i z partnerem oraz w grupie. Dzięki temu słabo widzący i niewidomi z Łodzi mogli się spotkać ze swoimi rówieśnikami z innych miejsc, podzielić wiedzą i umiejętnościami, porozmawiać, a także po prostu razem pobyc. Skonfrontowaliśmy dotychczasowe metody pracy z nowymi uczestnikami warsztatów i dzięki temu dowiedzieliśmy się więcej o tym co działa, a co nie. Pokazując spektakl osobom niewidomym i słabo widzącym przekonaliśmy się nie tylko o potrzebie audiodeskrypcji w spektaklu, ale także i o tym, że najlepiej byłoby mieć odpowiedni sprzęt do audiodeskrypcji do słuchania na słuchawkach, tak aby tekst nie ingerował zaniech w spektakl. Mieliśmy okazję pracować również z osobami ze sprzężoną niepełnosprawnością. Ponadto prezentując nasz spektakl¹⁸ pokazaliśmy widzom spektakl stworzony przez nie-

¹⁶ Teatr Chorea, *Vidomi-proces*, portal: Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=7ctgXhDntNg> (dostęp: 15.05.2016).

¹⁷ Warsztaty odbyły się: 19 września, 21 listopada Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Niewidomych w Laskach, 14 października Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabo Widzących im. dr Zofii Galewskiej w Warszawie, 28 października Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy dla Dzieci Słabo Widzących i Niewidomych im. Zofii Książek-Bregułowej w Dąbrowie Górniczej, 19 grudnia Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy nr 1 w Bydgoszczy.

¹⁸ Spektakle zaprezentowano: 21.09.2015 w Instytucie Teatralnym w Warszawie, dla Ośrodków dla Niewidomych i Słabo Widzących w Laskach i Warszawie, 12.11.2015 w Art._ Inkubatorze w Łodzi dla młodzieży ze Specjalnego Ośrodka Szkolno – Wychowawczego dla Niewidomych i Słabo Widzących w Łodzi, 18.12.2015 w Teatrze Kana w Szczecinie dla osób słabo widzących, 20.12.2015 w Miejskim Centrum Kultury w Bydgoszczy dla uczniów i nauczycieli z Ośrodka dla Niewidomych i Słabo Widzących w Bydgoszczy.

pełnosprawnych – niewidomych i słabo widzących. Po każdym spektaklu było miejsce na rozmowę¹⁹. Wiele osób było zaskoczonych i mogło się dowiedzieć więcej o uczestnikach spektaklu²⁰.

Praca, którą rozpoczęliśmy w 2014 roku, a która trwa do chwili obecnej – to praca artystyczno-edukacyjna, która aktywizuje osoby niewidome i słabowidzące przez ich udział w tworzeniu działań artystycznych. Jej zadaniem jest pokonywanie niedoskonałości ruchowych osób z dysfunkcją wzroku, rozwijanie ich pewności siebie, podnoszenie samooceny, przełamywanie lęku przestrzennego, prowokowanie osób niewidomych do odkrywania i tworzenia swojej przestrzeni, przełamywanie sedenteryjnego trybu życia, aktywizacja osób z nimi związanych: rodziców, opiekunów i nauczycieli. Za pośrednictwem naszego spektaklu chcemy przełamywać stereotypy w postrzeganiu osób niewidomych i słabowidzących. Chcemy przełamywać bariery społeczne i włączać młodzież w działania edukacyjno-społeczne. Mamy nadzieję rozwijać ich kreatywność i dać im otwarte pole do uczestnictwa w życiu kulturalnym miasta, w którym funkcjonują oraz budowania własnej świadomości teatralnej i artystycznej.

Obecnie pracujemy nad kolejnym spektaklem we współpracy z Ośrodkiem Szkolno-Wychowawczym dla Dzieci Niewidomych w Łaskach. Kontynuujemy cotygodniowe spotkania w Łodzi, co dwa tygodnie prowadzimy warsztaty w Łaskach (z pomocą młodzieży z Łodzi), a także realizujemy weekendowe sesje pracy wspólnej, których finałem będzie pokaz pracy i spektakl.

Etapy pracy:

- styczeń–marzec 2014 – cykl warsztatów w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym nr 6 im. mjr. Hieronima Baranowskiego (Łódzkiej Szkole dla Słabo Widzących i Niewidomych);
- marzec–listopad 2014 – projekt *Vidomi* – warsztaty i praca nad spektaklem *Vidomi*;
- listopad 2014 – premiera spektaklu *Vidomi*;
- styczeń–marzec 2015 – cykliczne spotkania warsztatowe w Fabryce Sztuki;
- marzec – grudzień 2015 – projekt *Vidomi-kontynuacje*:
 - warsztaty i nieustająca praca nad spektaklem *Vidomi*,
 - wyjazd do Teremisek w lipcu 2015 r.,

¹⁹ Teatr Chorea, *Vidomi – w terenie*, portal: youtube <https://www.youtube.com/watch?v=01O-2oWJ0XU> film ukazujący pracę warsztatową w ośrodkach dla niewidomych, (dostęp: 15.05.2016).

²⁰ Joanna Filarska, tekst niepublikowany, udostępniony za zgodą autorki.

- warsztaty i pokazy spektaklu w innych miastach i Ośrodkach dla Niewidomych i Słabo Widzących (Laski, Warszawa, Dąbrowa Górnicza, Szczecin, Bydgoszcz);
- marzec–listopad/grudzień 2016 – projekt Teren Otwarty, w którego ramach odbywają się:
 - warsztaty w Ośrodkach w Laskach oraz w Łodzi,
 - warsztaty łączone obu grup (z Lasek i Łodzi),
 - praca nad nowym spektaklem.

Pokazy pracy i spektakle:

- kwiecień 2014 – I Pokaz Pracy w ramach festiwalu Dotknij Teatru w Fabryce Sztuki;
- czerwiec 2014 – II Pokaz Pracy na XI Międzynarodowym Biennale Spotkania Teatralne „Terapia i Teatr”;
- sierpień 2014 – III Pokaz Pracy na III Międzynarodowym Festiwalu Retroperspektywy Łódź;
- 28 listopada 2014 – premiera spektaklu *Vidomi Art_Inkubator* w Fabryce Sztuki, Łódź;
- grudzień 2014 – Spektakl w ramach Łódzkich Spotkań Teatralnych;
- maj 2015 – Spektakl w ramach Festiwalu Perspektywy „Teatr poza teatrem”;
- wrzesień 2015 – spektakl w ramach programu Kultura Dostępna w Instytucie Teatralnym w Warszawie;
- październik 2015 – Łódzkie Spotkania Teatralne, Kutno;
- Łódź Art_Inkubator – listopad 2015;
- grudzień 2015 – Teatr Kana, Szczecin;
- grudzień 2015 – Miejskie Centrum Kultury w Bydgoszczy;
- luty 2016 – spektakl w ramach PGNIG Transatlantyk Festiwal Łódź, Mikrogranty.

Bibliografia

- Badeński, Stanisław, *Znaczenie teatru dla rehabilitacji dzieci z uszkodzonym wzrokiem*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, red. S. Jakubowski i in., Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001, s. 326–332.

- Grotowski, Jerzy, *Teatr Laboratorium „13 Rzędów”*, [w:] Jerzy Grotowski o sztuce aktora, Pierwodruk: ITD 1966, nr 28 (10 VII).
- Jabłońska, Małgorzata, *O specyfice Treningu Aktorskiego*, [w:] Tomasz Rodowicz, Małgorzata Jabłońska, Elina Toneva, Adrian Bartczak, Adam Biedrzycki, *Trening fizyczny aktora. Od działań indywidualnych do zespołu*, Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna im. L. Schillera w Łodzi, Łódź 2015.
- Olkusz, Piotr, *Spojrzenie Vidomych*, portal: teatralny.pl dział: recenzje, <http://teatralny.pl/recenzje/spojrzenie-vidomych,972.html> (dostęp: 15.05.2016).
- Sikorska, Anna, *Orientacja przestrzenna i wychowanie fizyczne*, [w:] *Poradnik dydaktyczny dla nauczycieli realizujących podstawę programową w zakresie szkoły podstawowej i gimnazjum z uczniami niewidomymi i słabo widzącymi*, red. S. Jakubowski i in., Ministerstwo Edukacji Narodowej, Warszawa 2001, s. 269–291.
- Teatr Chorea, *Vidomi-proces*, portal: youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=3yOVIyyx6do> – link do filmu dokumentalnego opisującego proces pracy, projektu *Vidomi* (dostęp: 15.05.2016).
- Vidomi. Vidomi-proces*, <https://www.youtube.com/watch?v=3yOVIyyx6do> (dostęp: 05.05.2016).

Abstract

A different point of view. *Vidomi* project and its continuation

The Project *Vidomi* is an attempt to find an answer to the question “What it is and what it is not – to see”. Do we realize the meaning of eyesight? Through the confrontation of blind people or the ones who barely can see with those who have good eyesight, we try to develop alternative working methods, by which we overcame disabilities. By means of synergy of stimuli – a word, a sound, a touch or movement – we create our own language. We learn how to see with our whole body. We discover a world based on different meaning of sight. The sight, which is not limited by being blind or having a blind mind. We cannot be judged basing on stereotypes. Such a work in theatre allows one to overcome the barriers that are put by the society in our everyday lives. The theatre becomes a medium in which we use the differences between us to create the reality together. Being blind does not necessarily mean the living in darkness. And how do you see it?

Fot. 1. *Art-Impulsy* 2014 r. – warsztaty (fot. Paweł Klepacz)

Fot. 2. *Vidomi* w Teremiskach 2015 r. (fot. Paweł Klepacz)

Fot. 3. *Vidomi-kontynuacje* 2015 r. (fot. Paweł Klepacz)

Fot. 4. *Vidomi w Teremiskach* – warsztaty 2015 r. (fot. Paweł Klepacz)